

LỊCH SỬ - VĂN HOÁ - XÃ HỘI CHÂU ÂU

**PIERRE-MARIE ALEXIS DIEULEFILS (1862-1937)
VỚI NGHỀ ẢNH VÀ BƯU ẢNH ĐÔNG DƯƠNG**

Nguyễn Văn Trường

Trường Viễn Đông Bác cổ Pháp tại Hà Nội

Pierre-Marie Alexis Dieulefils sinh ngày 21/1/1862 tại Malestroit (Morbihan), một làng nhỏ thuộc vùng Bretagne, phía Tây nước Pháp. Số phận của Dieulefils gắn chặt với công cuộc chinh phục thuộc địa Pháp, đặc biệt ở Bắc kỳ.

Năm 1883, Dieulefils gia nhập quân ngũ với hợp đồng 5 năm và sung vào Trung đoàn pháo binh số 24 đặt căn cứ tại Vannes, rồi năm sau được thăng cấp hạ sĩ và được phái sang Đông Dương cùng với các Trung đoàn pháo binh số 13 và 24.

Tình hình Đông Dương khi Dieulefils được phái sang rất bất ổn. Ở Nam kỳ, lực lượng Pháp đang bị tiêu hao, trong khi đó ở Bắc kỳ lại có nhiều cuộc xung đột nổ ra với người Trung Hoa. Triều đình Huế ngày càng ra mặt thù địch với Pháp, các cuộc xung đột hai bên tăng lên không ngừng. Năm 1882, Henri Rivière chiếm được thành Hà Nội nhưng rồi bị giết trong một trận phục kích của quân Cờ Đen tại Cầu Giấy, cửa ngõ phía Tây của Hà Nội. Ngay sau đó, người Pháp đã phản ứng rất mạnh, Thủ tướng Jules Ferry bổ

sung 4.000 quân đến Bắc kỳ, một hạm đội được thành lập dưới quyền của đô đốc Courbet.

Tháng 8, Courbet chiếm Huế, trở thành viên chỉ huy đội quân viễn chinh có quân số tăng đến 7.000 người. Các cuộc thương lượng với người Trung Hoa dẫn đến quyết định rút quân đội nhà Thanh khỏi Bắc kỳ qua Hiệp ước Thiên Tân năm 1884. Mặt khác Triều đình Huế công nhận nền bảo hộ của Pháp trên phạm vi cả nước với việc ký Hiệp ước Patenôt (Patenôtre), ngày 6/6/1884.

Tại Bắc kỳ, Pháp vừa phải tiếp tục đối phó với quân Cờ Đen, vừa phải đánh nhau với quân triều đình nhà Thanh, tiến đánh thành Lạng Sơn, rồi Đồng Đăng, sau đó đánh sang tỉnh Quảng Tây (Trung Quốc). Đại tá Herbinger, kế nhiệm tướng Négrier bị trọng thương phải rút khỏi Lạng Sơn, một quyết định tai họa dẫn đến việc Jules Ferry mất chức Thủ tướng. Hiệp ước Thiên Tân lần thứ hai được ký với nhà Thanh. Trung Quốc cam kết rút quân khỏi Bắc kỳ và sẽ không trở lại can thiệp vào công việc ở Bắc kỳ nữa.

Trong thời gian đóng ở Hà Nội, P. Dieulefils đã chụp khá nhiều ảnh (trong đó có cả căn cứ Ba Đình của nghĩa quân tỉnh Thanh Hóa), và một vài địa phương diễn ra những cuộc tấn công quan trọng.

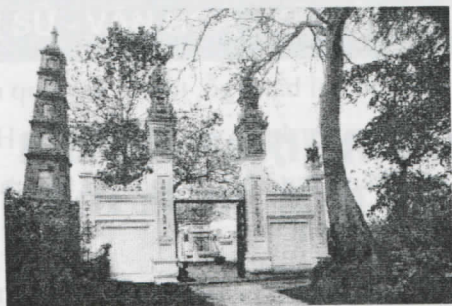
Từ năm 1886, ở Hà Nội nhiều công trình bắt đầu được xây dựng và cuộc triển lãm đầu tiên được tổ chức năm 1887 với sự tham gia của một vài nhà buôn và nhà kinh doanh. Sau hai năm ở Bắc kỳ, Dieulefils được nghỉ phép trở về Pháp vào tháng 8/1887.

Quay về Malestroit, ông đem lòng yêu Marie Glais và cuối cùng họ quyết định kết hôn với nhau. Tuy nhiên để làm việc này, ông bắt buộc phải rời khỏi quân ngũ vì Marie không có đủ hồi môn để lấy chồng hạ sĩ quan! Trong thời gian chờ đợi, Dieulefils trở lại Bắc kỳ, mở một cửa hàng và chụp nhiều ảnh để chuẩn bị tham gia triển lãm thế giới tại Paris năm 1889, đồng thời cũng để chuẩn bị tiền cho đám cưới. Tại cuộc triển lãm này, với những bức ảnh tham gia, Dieulefils được trao Huy chương Đồng. Mãi đến ngày 8/7/1889, họ mới được làm lễ cưới. Sau khi cưới xong, hai vợ chồng sang sống tại Hà Nội trong một căn nhà tranh rất rộng, tuy vách đất trộn rom, nhưng đầy đủ tiện nghi.

Năm 1894, họ lại chuyển sang ở một ngôi nhà mới thứ hai bằng gỗ, tường xây, lợp ngói tại số 53 phố Jules Ferry (nay là Hàng Trống). Trên các tấm bưu ảnh đầu tiên ra đời đều ghi rõ địa chỉ này.

Cùng năm đó, Dieulefils trúng thầu được chụp ảnh căn cước dán vào thẻ lưu trú của người nước ngoài (chủ yếu là người Hoa) do chính quyền tổ chức. Việc này khiến ông được đi khắp nơi ở Bắc kỳ để chụp ảnh và cũng đã không ít lần gặp nguy hiểm. Không hiểu do nhu cầu, hay vì có đầu óc kinh doanh, ông lại trúng thầu mua được một con tàu cũ của Công binh xưởng Hải Phòng. Nhưng khốn thay, con tàu quá cũ nát, bị đắm ở một nơi nào đó, ông không có vật tư để tiếp tục khai thác.

Năm 1898, cả gia đình Pierre Dieulefils quay về Pháp tậu một mảnh đất tại quê nhà Malestroit nhằm xây dựng ở đó một nhà máy rượu táo và một ngôi nhà để ở. Tại đây, Pierre Dieulefils lại tiếp tục chuẩn bị tham gia triển lãm thế giới được tổ chức ở Paris năm 1900. Tại triển lãm này có năm gian hàng dành cho Đông Dương và ông lại được trao Huy chương Vàng cho các bức ảnh trưng bày của mình dù công việc chuẩn bị không được kỹ càng lắm.

Cổng vào đền Tháp bút (Hà Nội)

Nguồn: P. Dieulefils

Năm 1901, cả gia đình Dieulefils quay trở lại Hà Nội. Sau mấy năm xa cách, bộ mặt thành phố đang trên đà đô thị hóa, có nhiều thay đổi đến mức khó nhận ra với vô số công trường đang mọc lên ở khắp nơi. Dieulefils có Joffre, một chỉ huy quân sự cùng với người phó là Lyautey thường xuyên cùng chia sẻ sở thích chung là chụp ảnh. Ngoài ra còn nhiều người khác như Hoàng tử d'Orléans cũng có quan hệ bè bạn với gia đình Dieulefils. Người ta còn đồn rằng Toàn quyền Đông Dương Paul Doumer cũng nhượng lại cho gia đình Dieulefils những đồ đạc trong nhà trước khi Paul Doumer về Pháp mãn nhiệm kỳ năm 1902! Nói thế để chúng ta quan hệ xã giao và tiếng tăm của Dieulefils tại Hà Nội rộng rãi đến mức nào! Vào thời kỳ này, Dieulefils bắt đầu sự nghiệp xuất bản bưu ảnh, và chắc chắn công việc này làm ông thêm nổi tiếng chưa từng có và đem lại cho ông những khoản thu nhập khá cao. Việc sản xuất và xuất bản bưu ảnh bắt đầu từ năm 1902 và liên tục phát triển đến năm 1910.

Chùa Hoa gần vườn bách thú

Nguồn: P. Dieulefils

Năm 1904, không may Pierre Dieulefils bị ốm khá nặng và phải mổ vì nhiễm bệnh amíp gan khiến ông khó phục hồi sức khỏe và phải trở về Pháp tĩnh dưỡng. Trên thế giới, bắt đầu từ thời điểm này, Liên minh Bưu chính thay đổi quy tắc, theo đó người ta có thể viết thư vào mặt sau bưu ảnh khi gửi cho người thân. Dieulefils không bỏ lỡ cơ hội đã tung ra các bộ sưu tập bưu ảnh mới có biểu trưng riêng là hình vẽ một lư hương. Ý tưởng tiếp thị tuyệt vời này đã phát huy tác dụng mấy năm sau. Thêm nữa, bắt đầu từ 1905 ông quyết định đi Campuchia bằng đường ngược sông Mê Kông, khởi hành từ Sài Gòn đến Phnompenh thì lên bộ và đi tới Angkor. Ở cả hai nơi Phnompenh và Angkor, ông chụp rất nhiều ảnh có giá trị. Những tấm bưu ảnh về Angkor của Dieulefils trở thành một “thứ thuốc gây nghiện”. Mấy tháng sau, trở về Hà Nội, ông mở một cửa hàng mới ở số nhà 42-44 phố Paul Bert (ngày nay là Tràng Tiền). Một lần nữa, ông lại xuống tàu về Pháp để tham dự triển lãm Thuộc địa tại Marseille diễn ra từ

tháng 4 đến tháng 11/1906. Tại cuộc triển lãm này, Đông Dương có tám gian hàng. Dieulefils đã trưng bày các bưu ảnh về Campuchia và lần này ông lại được Huy chương Vàng.

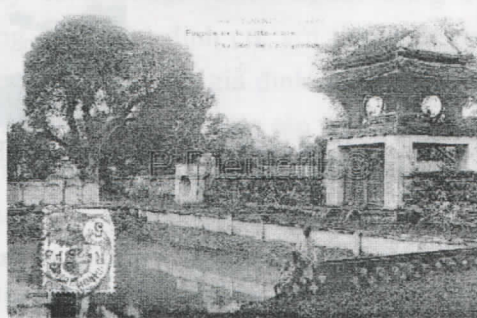
Năm 1907, gia đình Dieulefils mua một ngôi nhà ở Đồ Sơn gần Hải Phòng, một nơi nghỉ mát sang trọng thời bấy giờ. Cuộc sống cứ thế tiến lên. Đến năm 1908, Dieulefils tham gia triển lãm Pháp-Anh ở London. Tại đây ông giới thiệu cuốn sách ảnh nhan đề "*Campuchia và phế tích Angkor*" (Cambodge et Ruines d'Angkor), một cuốn sách cho đến ngày nay vẫn là một trong những cuốn sách đẹp nhất và đầy đủ nhất về ảnh chụp phế tích Angkor.

Chùa Một Cột - Nguồn P. Dieulefils

Năm 1913, gia đình Dieulefils quay về Pháp sống ở Fontenay aux Roses. Khi chiến tranh thế giới nổ ra, cả gia đình bị kẹt không trở lại Hà Nội được, ông phải giao lại cửa hàng ở phố Paul Bert cho người quản lý. Cuộc sống của ông bắt đầu đảo lộn và có nhiều bi kịch: Con trai cả Pierre của ông chết trận tại Chemin des Dames năm 1917, và sau chiến tranh một đường phố Hà Nội đã mang

Năm 1909, Dieulefils tập hợp những bức ảnh mới về xứ Bắc kỳ và cho xuất bản cuốn sách ảnh khác nhan đề "*Xứ Đông Dương đẹp và hoành tráng: Bắc kỳ và Trung kỳ*" (Indochine Pittoresque et Monumentale: Tonkin-Annam). Cuốn sách ảnh này được ông đưa đi trưng bày tại triển lãm quốc tế ở Bruxelles (thủ đô Vương quốc Bỉ) năm 1910, tại đây một lần nữa ông lại được trao Huy chương Vàng. Cũng năm đó, con gái đầu lòng của ông kết duyên với Pouchat, chỉ huy lực lượng cảnh vệ người bản xứ (Giám binh Khố xanh) nhờ có của hồi môn là nhà máy rượu táo do Pierre Dieulefils dựng nên ở Malestroit.

Văn Miếu - Nguồn P. Dieulefils

tên anh ta. Người con út của ông, Jean bị rối loạn tâm thần, đòi hỏi phải được chăm sóc và theo dõi thường xuyên về mặt tâm lý.

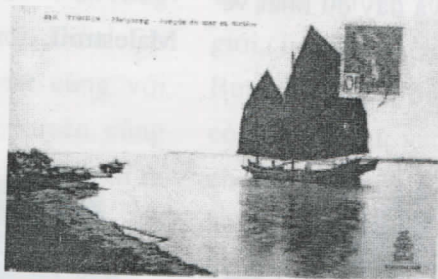
Những năm đầu chiến tranh (khoảng 1914-1915) P. Dieulefils đi Maroc, ở đây người bạn cũ của ông là Lyautey đang chỉ huy cuộc chiến. Ông chụp nhiều ảnh rất đẹp và nhanh chóng cho ra cuốn sách ảnh có tựa đề "*Fez-Meknès*". Một cuốn sách khác cũng

được chuẩn bị thời đó với nhiều bức ảnh chụp rất đẹp, nhưng không được xuất bản.

Cuối chiến tranh, tình hình tài chính của gia đình P. Dieulefils rất ngặt nghèo vì đã chót sai lầm đổi đồng franc vàng sang franc giấy. Hơn nữa cũng giống như nhiều người khác, ông đã mua nhiều công trái ở ngân hàng Nga và Rumani nên sau đó bị trắng tay. Tuy nhiên năm 1920 gia đình ông cũng đã xây được bên cạnh nhà máy rượu táo ngòi nhà mang tên "*Ngọn nguồn*" (*Les Sources*).

Sau chiến tranh, P. Dieulefils trở lại Đông Dương và đi về đều đặn nhiều lần

trong nhiều năm. Chắc chắn là trong những năm đó, ông được hưởng lợi từ những cổ phần của ông ở Hà Nội và Đồ Sơn. Từ sau khi phải mổ vì bệnh amíp gan, sức khỏe của ông không còn được như trước. Năm 1921 con gái đầu lòng Marguerite-Marie của ông lại mất vì bệnh Cúm Tây Ban Nha trên đường cô trở lại Đông Dương, để lại một cháu gái Odille mới vài tháng tuổi. Cùng năm đó, con gái thứ hai của ông là Marie-Eugénie kết duyên với Paul Connan, kỹ sư xây dựng cầu đường, lên đường đi lập nghiệp tại Tangerang (châu Phi)

Hải Phòng - Thuyền buồm trên sông

Nguồn: P. Dieulefils

Những biến cố của bản thân và gia đình đã khiến công việc khai thác - chụp ảnh của Dieulefils phải chấm dứt. Pierre Dieulefils sống những ngày cuối đời ở Malestroit, dành phần chủ yếu thời gian còn lại cho thơ ca. Một số bài thơ của ông đã được xuất bản.

Pierre Dieulefils mất năm 1937, bà Marie, vợ ông sống đến năm 1955. Cả hai vợ chồng đã đều an nghỉ ở nghĩa trang Malestroit (Morbihan), nhưng ở xứ Bretagne, miền đất của các cổ tích, hai ông bà vẫn sống mãi trong trái tim của các con cháu.